

TEKSTKRITISKE PROBLEMER I GRETTIS SAGA

Guðvarður Már Gunnlaugsson
Det arnamagnæanske institut
Københavns Universitet

1.

Grettis saga er en af de største islandske sagaer, og den har været populær i Island. Den har også været et yndet studieemne for litteraturfortolkere og litteraturhistorikere både fordi de fleste synes at den er et godt litterært værk og fordi mange anser den for at danne en overgang i mellem de klassiske islandske sagaer, f.eks. Brennu-Njáls saga, og Fornaldar-sagaerne. Grettis saga indeholder som bekendt mange eventyrlige historier, men handler dog blot om én fredløs islænding fra sagatiden. Men selvom sagaens popularitet er meget stor og den har store litterære kvaliteter er den desværre ikke blevet udgivet på en tilfredsstillende måde, dvs. der er ikke været lavet en fuldstændig undersøgelse af de mange håndskrifter Grettis saga er overleveret i og af deres indbyrdes forhold.

I den seneste tid har jeg arbejdet med Grettis saga og først og fremmest undersøgt forholdene mellem håndskrifterne. Det er meningen at jeg inddrager alt relevant materiale, dvs. alle eksisterende håndskrifter, i undersøgelsen og formålet er bl.a. at nå til klarhed over hvordan principperne for en ny tekstkritisk udgave bør være.

Jeg vil først tale lidt om håndskriftmaterialet til Grettis saga, og tidligere udgaver af den, og siden vil jeg redegøre for det forsøg på at lave et stemma over sagaens hovedhåndskrifter, som R. C. Boer gjorde, da han udgav den år 1900, og for hans teorier om sagaens omarbejdelser som grundlag for dette stemma.

2.

I alt har jeg fundet Grettis saga, strofer fra sagaen og citater hentede fra den i 90 håndskrifter og 12 trykte bøger ældre 1853, det år den første kritiske udgave udkom (inkluderet 5 yngre håndskrifter). En meget stor del af disse håndskrifter og trykte bøger er sekundære, men det er dog nødvendigt at gennemgå dem alle til at få det bekræftet. Desuden findes der nogle strofer fra Grettis saga i Laufás-redaktionen af Snorra Edda i 29 andre håndskrifter (Faulkes 1979:57, 177-178), og i Skýringar yfir Fornryði Lögbokar þeirrar, er Jónsbók kallast af Páll Vídalín, der eksisterer i utallige håndskrifter, er der hentet mange citater fra Grettis saga.

Af disse 90 håndskrifter indeholder 54 selve sagaen eller store dele af den, 9 håndskrifter indeholder Hafursgríð (se Íslensk forrit 7:232-233), ét håndskrift indeholder et lille kapitel af sagaen, 17 håndskrifter indeholder sagaens strofer, (i hvert af dem kan der være fra én strofe til alle 73), 7 håndskrifter indeholder citater eller ordbogsartikler hentede fra sagaen, og i to håndskrifter er der uddrag af sagaen (bøge på svensk). Med i disse tal er der én dansk oversættelse, én svensk og én latinsk og tre latinske oversættelser af Hafursgríð.

Sagaens ældste håndskrift er fra slutningen af 1400-tallet (AM 556 a 4to)¹ og de to yngste er fra 1880-erne, men næsten halvdelen af håndskrifterne indeholdende selve sagaen er fra 1600-tallets anden halvdel.

Man ved med sikkerhed om nogle håndskrifter, indeholdende Grettis saga, der er gået tabt. I Universitetsbiblioteket i København brændte 6 håndskrifter fra Resens bibliotek indeholdende denne saga (Stefán Karlsson 1970) og ét håndskrift brændte i Stockholm i 1697 (Gödel 1897:194-195). Desuden var Þormóður Torfasons udkast til oversættelsen i GKS 1019 fol ødelagt i 1712 (se Arne Magnussons håndskriftfortegnelse s. 88-89). Og jeg har fået at vide at ét Grettis saga-håndskrift forsvandt fra Héraðsskjalasafn Skagafjarðar i Saudárkrókur. Derudover er Grettis saga forsvunden fra to eksisterende håndskrifter (AM 568 4to og Kall 614 4to), hvis indholdsregistre fortæller, at sagaen har været i dem.

3.

Første udgave af Grettis saga udkom i 1756 på Hólar i Nockrer Marg-Frooder Sögu-Þættir Islendinga. Udgiver var Björn Markússon lagmand, som udgav ganske mange sagaer i to samlinger dette år. I denne samling var Grettis saga trykt efter et ungt håndskrift. Jeg har ikke kunnet finde forlægget, så sandsynligvis er det gået tabt.

Næste udgave udkom i 1853 i København. Det er Grettis saga, udgivet for Det nordiske Literatur-Samfund. Udgivere var Gísli Magnússon og Gunnlaugur Þórðarson. De trykte sagaen efter AM 551 a 4to fra ca. 1500, men benyttede også og tog varianter fra 556, AM 152 fol fra begyndelsen af 1500-tallet og DG 10 fra ca. 1500. Denne udgave kan siges være en tekstkritisk udgave, selv om de ikke tager hensyn til yngre håndskrifter og har kun et minimalt variantapparat, men de benyttede dog de ældste håndskrifter.

Men før denne udgave udkom havde man i København i tidsrummet 1817-52 trykt nogle kapitler eller uddrag af Grettis saga i 6 forskellige læsebøger eller udgaver af islandsk litteratur. Jeg har ikke set nærmere på disse bøger, så jeg har kun fundet forlægget for to af dem. Her kan jeg også nævne at det ser ud til at i slutningen af 1700-tallet har man i København haft planer om en tekstkritisk udgave af Grettis saga, for i håndskriftet AM 455 fol er der en afskrift af sagaen, en latinsk oversættelse, varianter og kommentarer. Så vidt jeg kan se har man skrevet teksten efter 556, men også benyttet mange andre håndskrifter, f.eks. 551 og 152, og Hólar-udgaven fra 1756.

Tredje udgave af Grettis saga på islandsk udkom år 1900 i Halle i Alt-nordische Saga-Bibliothek. Udgiver var R. C. Boer. Han trykte, ligesom Gísli Magnússon og Gunnlaugur Þórðarson, sagaen efter 551 og benyttede ved udgaven også 556 og 10. 152 var ham ikke tilgængeligt, så han brugte en afskrift af dette AM 476 4to fra begyndelsen af 1700-tallet og et beslægtet håndskrift AM 151 fol fra ca. 1640. Derudover benyttede han AM 150 fol fra ca. 1700. Men

¹Her kan jeg nævne den kuriositet at håndskriftet (WolfAug 42.7 4to), der indeholder de ældste eksisterende rimur digtede ud af Grettis sages indhold, er fra samme tidspunkt som 556, dvs. fra ca. 1480-90 (Ólafur Halldórsson 1968:xxxv).

Boer havde i forvejen undersøgt i forholdene mellem de 28 håndskrifter han havde fået fat i. Jeg kommer tilbage til Boers undersøgelse senere.

Sjette udgave af Grettis saga på islandsk og den tredje tekstkritiske udgave kom i 1936 i Reykjavík i serien *Íslensk fornrit*. Udgiver var Guðni Jónsson. Han bygger sin udgave på de fire ældste håndskrifter men tager også lidt hensyn til 150 og 151. Guðni nævner ikke andre håndskrifter og han opstiller ikke noget stemma.

I disse to udgaver udgives en restitueret version af 551, der betragtes som det bedste håndskrift af sagaen. Lakuner i 551 er udfyldt efter 556, som er nærbeslægtet, og håndskrifternes ortografi er ført tilbage til et normaliseret 1200-tals sprogniveau. I Boers udgave gives der i et kritisk apparat nødtørftige oplysninger om den håndskriftmæssige baggrund for rettelserne i teksten; i Guðni Jónssons udgave er der sporadisk meddelt varianter fra enkelte andre håndskrifter. Selv om begge udgivere fremhæver, at det ofte er meget vanskeligt at foretage valg mellem forskellige potentielt primære læsemåder, er det i disse udgaver i praksis sådan, at valget foretages af udgiver, uden at der gives brugeren mulighed for at anlægge en vurdering.

8 læseudgaver af Grettis saga er udkommet i Island siden århundredeskiftet, men de bygger alle sammen på de ovenfor nævnte tekstkritiske udgaver, undtagen de to sidste der er trykt nærmest direkte efter 551 (Svart á hvítu-udgaverne fra 1985 og 1987). Desuden har 551 været udgivet i serien *Manuscripta Islandica*. Grettis saga har været oversat til mange sprog og er udkommet i flere lande siden 1859, og det år udkom en dansk oversættelse ved Gunnlaugur Þórðarson. Desuden eksisterer der nogle ældre oversættelser i håndskrifter.

4.

År 1900 udgav R. C. Boer Grettis saga. Det uhyre komplicerede stemma, som han opstiller, er på flere punkter problematisk, og argumentationerne er ofte vanskelige at følge, bl.a. fordi der opereres med den forudsætning, at der bag de overleverede håndskrifter ligger to (eller tre) successive omarbejdelser af en oprindelig saga. Han skriver i indledningen til udgaven ikke så meget om de tekstkritiske problemer eller håndskrifternes indbyrdes forhold, men mere om sagaens (eller forfatterens) kilder, omarbejdelserne (eller interpolationerne) han mener sagaen har gået igennem, kronologi mm. Men inden udgaven udkom havde han allerede skrevet to artikler om Grettis saga.

I sin artikel *Zur Grettissaga*, fra 1898, skriver Boer om sagaens omarbejdelser og forsøger at vise at de er den bedste måde at forklare enkelte kapitler i sagaen på. Han forsøger at bevise at sagaen har været interpoleret eller omarbejdet to gange og på den måde er den oprindelige saga blevet forøget med ca. 25-30%. I indledningen til udgaven findes en god oversigt over de afsnit Boer mener har været indsatte og der tilføjer han at han tror at en tredje omarbejder, også har medvirket (1900:x-xiv). I denne oversigt mangler nogle strofer, men mere end halvdelen af stroferne er interpolerede siger han.

Boer mener at den oprindelige saga var nedskreven omkring år 1250 og at den sammen med Brennu-Njáls saga viser højdepunkterne i den oldislandske

litteratur. Han mener at den første omarbejder interpolerede sagaen ca. 1290, dvs. efter Sturla Þórðarsons død 1284, og den anden omarbejder (og tredje?) har arbejdet med sagaen ca. 1300 (1900:xxxii-xxxiii).

Boers argumenter for disse indsatte afsnit er først og fremmest ud fra sagaens indhold og forholdene mellem enkelte afsnit. F.eks. siger han at kapitel 72, hvor Grettir ror fra Drangey til Hegranesþing, må være indsat for hvordan kunne Grettir vide at der var ting på Hegranes og hvorfra fik han en båd; lidt senere i sagaen må han svømme i land for at hente ild, fordi han og Illugi ingen båd havde på øen (1898:1-3). Boer har mange argumenter af denne art: sagaen bliver urealistisk, eller måske snarere ulogisk. Et andet eksempel er Grettirs rejse til Sydlandet på vej til Hjalli i Ölfus. Han gør en afstikker op på Kjölur og møder Loftur (Hallmundur) der. Dette afsnit (kap. 54), mener Boer, er en interpolation fordi denne afstikker kommer uventet og er "unvernünftig" (1898:10-11). Han siger også at de afsnit, hvor Sturla Þórðarson eller Sturlungar nævnes, er indsatte, foruden de afsnit om sagaens kronologi, som ikke stemmer overens med den øvrige kronologi i sagaen, og hele Spésar þáttur (kap. 87-93). Derudover mener han at afsnittene omkring mange strofer er interpolerede, f.eks. Söðulkolluvisur (strofer 31-37) og Halimundar kvíða (strofer 50-56) (se nærmere Boer 1898:3-35).

En anden vigtig del af Boers argumentation er ordsprogene i sagaen, han siger f.eks. at der ikke er nogen ordsprog i de afsnit den første omarbejder indsatte (1898:37). Dette kritiserer Guðni Jónsson (1936:xi), fordi han har fundet ordsprog i disse afsnit og han påpeger at der mangler ordsprog i mange af de kapitler Boer anser for oprindelige, f.eks. i hele Ónundar þáttur (kap. 1-13).

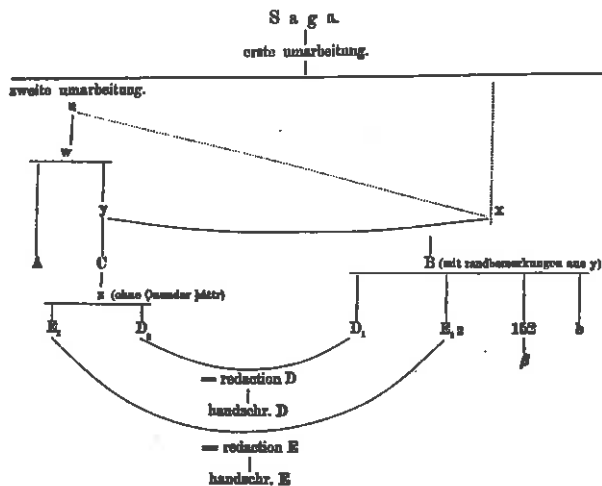
Disse teorier om sagaens omarbejdelse burde ikke spille nogen rolle for Grettis sagas tekstkritik, men de gør det alligevel fordi de er et vigtigt led i Boers argumentation for håndskrifternes indbyrdes forhold. Faktisk er Grettis saga ikke den eneste saga hvis stemma Boer forklarer med omarbejdelse, f.eks. har Sarah M. Anderson (1990:245-247) fundet ud af at det samme gælder Órvar-Odds saga, som Boer udgav 1888 og 1892. Boer er heller ikke den eneste som har disse idéer om interpolationer, f.eks. har også Guðbrandur Vigfússon (1858:162) skrevet om Grettis sagas omarbejdelse, Boer var dog ikke enig med ham om hvilke afsnit der var indsatte. Den ideologiske baggrund bag disse teorier og omarbejdelse er sandsynligvis romantikken. Romantikerne troede alting var bedre før i tiden; de så guldalderen i en fjern fortid og var overbeviste om, at alting var gået ned ad bakke siden. De islandske sagaer var højdepunktet i middelalderens litteratur og hvis de viste blot en eller anden lille ting som ikke var i overensstemmelse med romantikkens syn på litteraturen måtte det være tilføjelser eller omarbejdelse fra senere tid; alting fordærvedes, også menneskernes smag for litteratur.

5.

I sin artikel *Die handschriftliche Überlieferung der Grettissaga*, fra 1899, gennemgår Boer de fleste håndskrifter indeholdende Grettis saga han ved om. Han ved om 38 og har fået fat i 28. Han omtaler 6 af dem som hovedhåndskrifter og opstiller ét stemma for deres indbyrdes forhold. Som jeg sagde før så

kunne han ikke få fat i 152 men arketyper for 476 og 151 kalder han for **B** (1899:41).

Til den ene gren af overleveringen hører ifølge Boer de to nærbeslægtede håndskrifter **A** og **C**, mens den anden hovedgren, **B**-grenen, etableres som et næsten uigennemskueligt produkt af kontaminationer og korrektioner, hvilket bl.a. umuliggør en nærmere bestemmelse af de overleverede **B**-håndskrifers indbyrdes slægtskabsforhold. To håndskriftgrupper, **D**- og **E**-gruppen, karakteriseres endelig som principielt forskellige kontaminationer af en **B**- og en **C**-tekst (1899:42-50).

Stemma over Grettis saga-håndskrifter ifølge Boer 1899:50.

Stemmaet Boer opstiller for hovedhåndskrifterne er ikke kun ejendommeligt fordi det nærmest er uigennemskueligt, men fordi det rummer to muligheder for fortolkning, og dermed er det ikke kun meget svært at forstå; men også ufalsificerbart. Man kan hverken af- eller bekræfte det. Og i Boers stemma kan man se hvorfor hans teorier om omarbejdelserne spiller så stor en rolle for tekstkritikken: han siger at **x** enten er skrevet efter et håndskrift, som kun indeholder én omarbejdelse, eller efter et håndskrift der indeholder to omarbejdelser (**y**) (1899:49). Boer opstiller disse to muligheder i stemmaet og i teksten uden nogen sinde at sige rent ud hvilkken mulighed han foretrækker, men man kan dog læse mellem linjerne at han foretrækker den mulighed hvor **x** går direkte tilbage til den første omarbejdelse (1899:44-45). Det kan man bl.a. se ud fra det at han slet ikke beskriver den anden mulighed, han nævner den kun. Derudover, siger han at **B** er en afskrift af både **x** og **y** og den har så senere været rettet med marginalnoter efter **y** (1899:49). Sådanne kontaminationer og forbindelser tvært mellem håndskriftgrupper stiller man sig altid skeptisk til (de behøver dog selvfølgelig ikke være forkerte) og de gør stemmaet svagere og

alle argumenter tågede. Faktisk er enten u eller w overflødigt i hans stemma; det har han selv indset for i udgaven bruger han kun w (1900:xlvi).

Til sidst placerer Boer de andre håndskrifter han har fået fat i. Til E-gruppen hører 17 af dem, som af ham forsøgsvis inddeles i grupper, men der gøres hverken forsøg på en nærmere bestemmelse af de enkelte håndskriftgrupperes indbyrdes forhold eller de enkelte håndskrifter indenfor hver gruppe. Faktisk siger han at det er helt umuligt at opstille et stemma for dem (1899:51-56). En af årsagerne til at han har vanskeligheder ved at opstille et stemma for disse 17 yngre håndskrifter er Ónundar þáttur (kap. 1-13): denne þáttur mangler i 7 af dem, den er særskilt i andre 7 og så er den en almindelig del af sagaen i tre håndskrifter (1899:51-52). Boer mener at Ónundar þáttur i disse håndskrifter tilhører E-gruppen, dvs. i arketypen for E-gruppen har man udeladt den, men den været skreven af igen efter B måske ikke i arketypen selv, men i et eller andet gammelt E-håndskrift. Dvs. Boer mener at hovedparten af sagaen i disse håndskrifter tilhører E-gruppen, mens Ónundar þáttur i de samme håndskrifter tilhører B-gruppen (1899:46, 56-59). I øvrigt hævder Boer, at disse håndskrifter i vid udstrækning er yderligere kontaminerede og værdiløse for tekstkritikken (1899:51). Faktisk kan man sige at det ser ud til at han griber til kontamination som argument når han har vanskeligheder, se f.eks. B, D og E i hans stemma.

6.

Efter en kritisk gennemgang af Boers publicerede materiale er det klart at hans teorier om stemmaet for de 6 hovedhåndskrifter er så uklare at de må forkastes. De kan ikke danne et grundlag for en ny tekstkritisk udgave, men man må begynde næsten forfra igen. Det er dog klart at Boers gruppering af de 22 yngre håndskrifter stort set er sandsynlig og lige nu arbejder jeg med at placere andre unge håndskrifter i forhold til hans inddeling af grupper, dvs. de håndskrifter som det ikke allerede er lykkedes mig at udskille som sekundære, og som Boer ikke vidste om eller ikke fik fat i.

Grettis saga er den næstlængste islandske saga og den er overleveret i så mange håndskrifter at det tager tid at undersøge forholdene mellem dem. Under arbejdet har jeg desuden kunnet tilføje listen over Grettis saga-håndskrifter endnu to håndskrifter som ikke tidligere har været registrerede og som findes i Oxford (ChCh A2.11.29) og Reykjavík (nr. 4 4to i Bókasafn Kaldrananeshrepps, som er opbevaret i Landsbókasafn Íslands).

Bibliografi:

- Anderson, Sarah M. 1990. *The Textual Transmission of Two Fornaldarsögur: Ketils saga hóings and Gríms saga loðinkinna*. Utrykt Ph.D.-afhandling, Cornell University, Ithaca.
- The Arna-Magnæan Manuscript 551 A, 4to. *Bárðar saga, Víglundar saga, Grettis saga*. *Manuscripta Islandica*. Vol. 1. Edited by Jón Helgason. Ejnar Munksgaard, Copenhagen, 1954.

- Arne Magnussons i AM. 435 A-B. 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg. Udgivne af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Gylden-danske boghandel - Nordisk forlag, København, 1909.
- Boer, R. C. (udg.) 1888. Orvar-Odds Saga. E. J. Brill, Leiden.
- (udg.) 1892. Orvar-Odds Saga. Altnordische Saga-Bibliothek. Herausgegeben von Gustaf Cederschiöld, Hugo Gering und Eugen Mogk. Heft 2. Max Niemeyer, Halle a. S.
- . 1898. Zur Grettissaga. Zeitschrift für deutsche Philologie 30:1-71.
- . 1899. Die handschriftliche Überlieferung der Grettissaga. Zeitschrift für deutsche Philologie 31:40-60.
- (udg.) 1900. Grettis saga Ásmundarsonar. Altnordische Saga-Bibliothek. Herausgegeben von Gustaf Cederschiöld, Hugo Gering und Eugen Mogk. Heft 8. Max Niemeyer, Halle a. S.
- Faulkes, Anthony. 1979. Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda). Two Versions of Snorra Edda from the 17th Century. Volume 1. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 14. Reykjavík.
- Glíslí Magnússon og Glunnlaugur Thordarson. (udg.) [1853]-1859. Grettis Saga. Oversat af G. Thordarson. Udgivet af det nordiske Literatur-Samfund [Nordiske Oldskrifter XVI og XXV], København.
- Guðbrandr Vigfússon. 1858. Um útgáfu af nokkrum Íslendingasögum. Ný félagarit 18:154-168.
- Guðni Jónsson. (udg.) 1936. Grettis saga Ásmundarsonar, Bandamanna saga, Odds þáttur Ófeigssonar. Íslenzk fornrit. VII. bindi. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gödel, Vilhelm. 1897. Fornnorsk-ísländsk litteratur i Sverige. /.../ Stockholm.
- Íslendinga sögur. Fyrra bindi. Ritstjórar: Jón Torfason, Sverrir Tómasson, Örnólfur Thorsson. Bragi Halldórsson & Jón Torfason bjuggu til prentunar. Kristján Eiríksson skýrði vísur og bjó þær til prentunar. Svart á hvítu, Reykjavík, 1985.
- Íslendinga sögur og þættir. Annað bindi. Ritstjórar: Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Sverrir Tómasson, Örnólfur Thorsson. Vísaskýringar: Bergljót Kristjánsdóttir, Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Kristján Eiríksson. Kort: Jean-Pierre Biard. Verkstjórn: Örnólfur Thorsson. Svart á hvítu, Reykjavík, 1987.
- Nockrer Marg-Frooder Sögu-Þættir Íslendinga. Til Leifelegrar Skemtunar Og Dægra-Stíttningar. Þessa Lands Innbyggjiumum æ Prent settir, AD Forlage Hr. Vice-Løgmannsins Biorns Marcussenar. Pryckter a Holum i Hialitadal Af Halldore Eriks Syne Anno MDCCLVI.
- Ólafur Halldórsson. (udg.) 1968. Kollsbók. Codex Guelferbytanus 42. 7. Augusteus Quarto. Íslenzk handrit. Icelandic Manuscripts. Series in Quarto. Vol. V. Handritastofnun Íslands, Reykjavík.
- Skýringar yfir Fornyrði Lögboðar þeirrar er Jónsbók kallast, samdar af Páli lögmanni Vidálin. Prentað á kostnað hins íslenska bókmentafélags, Reykjavík, 1854.
- Stefán Karlsson. 1970. Resenshandrit. Opuscula. Vol. IV, s. 269-278. Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XXX. Munksgaard, København.